

Т. О. Вольфовська

ВПЛИВ СУЧАСНОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОГО ПОЛЯ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО НА ВЗАЄМОДІЮ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ: МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Взаємодію суб'єктів політичної соціалізації представлено як обмін смислами, що “занурені” в культурно-історичний контекст. Запропоновано інтеракційно-феноменологічну модель дискурсу-аналізу в дослідженні “тексту” історичної пам'яті. Смислові конфігурації сучасного інтерпретаційного простору історичного минулого та Я-наративи як специфічні способи дискурсивного конструювання реальності визначено за основні складові моделі дослідження.

Ключові слова: історична пам'ять, інтеракційно-феноменологічна модель, Я-наративи, інтерпретативні схеми, індивідуальні міфи, смислотворення.

Проблема. Про зацікавленість феноменом соціального конструювання історичного минулого свідчить велика кількість представлених у сучасному науковому дискурсі понять, які визначають цей феномен і досить близькі за змістом. Нарівні з поняттям “історична пам'ять” дослідники активно використовують і такі, як “історична свідомість”, “політична культура”, “культура”, “ментальність”, “репрезентація минулого”, “колективні уявлення”, “національна ідея” тощо. Незважаючи на різноманітність підходів і наукових парадигм, які залучаються до визначення цих понять, неможливо не помітити домінування культурних структур у складі вищезазначених дефініцій. Насамперед це стереотипи, міфи, символи, моделі поведінки, традиції, які забезпечують смислову спадкоємність суспільства в часі через покоління. Культура, як історичний процес смислотворення, об'єднує індивідів спільними для всіх смислами, значеннями і символами, які вони використовують у процесі соціалізації. Спресований у суспільній свідомості історичний досвід національної спільноти “продукує” базові ментальні структури, задіяні особистістю в переробці множинних культурних патернів та колективних уявлень.

У нашому дослідженні історичної пам'яті як чинника інтеграції студентської молоді в сучасний політичний простір взаємодію суб'єктів політичної соціалізації пропонуємо розглядати як обмін смислами, що “занурені” в культурно-історичний контекст, а наративні інтерпретації – як способи осмислення сучасного поля історичного минулого. Багатовимірний політичний простір, як інтерсуб'єктивний і водночас символічний, існує у свідомості особистості, яка в процесі соціалізації засвоює норми і правила політичної поведінки, наслідую ментальні моделі владно-підвладних відносин тощо. Завдяки інтерпре-

туванню індивід структурує картину світу і створює власні конфігурації смислового простору, що базуються на індивідуальних системах значень та смислів.

Зрозуміло, що в умовах світової глобалізації традиційні способи транслювання минулого досвіду через покоління зазнають значних змін. Завдяки інтерпретативній активності індивіда, яка відображає контекст соціуму, ментальні конструкції, що склалися історично в політичній культурі суспільства, сьогодні переструктуровуються, змінюються. А тому виникає нагальна потреба досліджувати сучасні інтерпретативні наративи історичного минулого як *соціальні конструкції*, що відтворюють провідні у сучасному політичному дискурсі моделі національної свідомості і впливають на процеси структурування картини світу суб'єктів соціалізаційного процесу.

Мета статті: представити модель дослідження впливу сучасного інтерпретаційного поля історичного минулого на взаємодію суб'єктів політичної соціалізації.

Дискурсивний поворот у соціальних науках наприкінці минулого століття, пов'язаний з працями К. Леві-Стросса, М. Фуко, П. Бурдьє, Ж. Дерріди, П. Рікера, Ж. Лакана та ін., спрямовує сучасних науковців на дослідження культурно-символічних аспектів життєдіяльності індивіда в дискурсі – аспектів, які й досі є актуальними й запотребованими. Бачення феномена історичної пам'яті в контексті текстового аналізу та ефективне використання теорій і методів дискурсивно-аналітичних напрямів для вирішення робочих завдань дослідження дають нам підстави означити концепт *дискурсу* як базовий у вивченні впливу сучасного інтерпретаційного поля історичного минулого на взаємодію суб'єктів політичної соціалізації [1, с. 79].

Спробуймо окреслити визначальні позиції дискурсивно-аналітичних наукових напрямів, на які будемо спиратися. Насамперед вважаємо за доцільне звернутися до ключової ідеї цього напрямку, яка належить відомим постструктуралістам Е. Лакло і Ш. Муффу, про те, що дискурс створює соціальний світ за допомогою значень. Використовуючи поняття *боротьби дискурсів*, представники цього напрямку описують, як дискурси, кожен з яких презентує певний спосіб розуміння навколишнього світу, постійно виборюють право домінувати та прагнуть зафіксувати свої значення в мові у вигляді певної позиції.

Критичний дискурс-аналіз Н. Феркло, на відміну від засадничих принципів Е. Лакло і Ш. Муффа, наголошує перш за все на активній ролі дискурсу. При цьому дослідник розглядає сам дискурс як один з аспектів будь-якої соціальної практики, котру застосовує особистість для конструювання соціального світу. За Феркло, *інтертекстуальність* є тим механізмом, за допомогою якого окремий текст може вбирати в себе елементи й дискурси інших текстів і в кінцевому підсумку

змінюватися в результаті комбінування елементів різних дискурсів, які використовує конкретна мова. Н. Феркло обґрунтовує модель дискурс-аналізу, пропонуючи досліджувати дискурсивну практику, текст і соціальну практику як різні рівні.

Представників дискурсивної психології (Д. Поттер, М. Уетерелл, М. Біллінг) цікавить, наскільки гнучко особистість використовує певні дискурси у творенні своїх уявлень про світ та формування ідентичності в мовленнєвій взаємодії. На відміну від Е. Лакло і Ш. Муффа, які розглядають особистість тільки як суб'єкт дискурсу, тут вона є і продуктом дискурсу, і його творцем у специфічних контекстах взаємодії.

Царина досліджень дискурс-аналізу досить широка, тож між різними його напрямками є чимало відмінностей та нюансів у підходах і методах досліджень. Та все ж, незважаючи на це, можна виписати *загальні позиції*, на які далі й будемо спиратися у своїй роботі:

- мова структурована в патерни, або дискурси. Існує цілий ряд систем, або дискурсів, де значення змінюються від одного дискурсу до іншого;

- дискурсивні патерни створюються і трансформуються в дискурсивній практиці;

- аналізуючи специфічні контексти, в яких задіяна мова, можна досліджувати, як ці патерни підтримуються чи змінюються [2, с. 35].

Е. Лакло широко послуговується поняттям *міфу*, яким означає простір репрезентації, принцип “читання” певної ситуації, спосіб мислення особистості. На думку дослідника, соціальні структури не збігаються з міфом, а основна мета дискурс-аналізу – визначити й *проаналізувати найпоширеніші в суспільстві міфи як певну об'єктивну реальність*, яка знаходить своє відображення в мовленні чи діях основних акторів. Лакло наголошує на важливості вивчення того, яким чином різні актори наділяють своїм змістом міфи в боротьбі за панівну позицію їхніх поглядів у суспільстві.

Суб'єкти взаємодій вирізняються певними позиціями в дискурсах, які слід розглядати як “суб'єктні” позиції всередині дискурсивної структури. Особистість набуває ідентичності завдяки репрезентації в дискурсі; ідентичність – це ідентифікація особистості із суб'єктною позицією в структурі дискурсу. Ці базові постулати теорії дискурсу й було взято за основу нашого дослідження.

Викладене вище є підставою, щоб зробити кілька важливих попередніх висновків:

- основні функції дискурсу – конструювання ідентичностей, формування систем ставлень, знань і значень;

- індивідуальні ідентичності формуються, базуючись на різних дискурсах, що являють собою динамічні форми соціальних практик;

- суб'єктивні психологічні реальності формуються в дискурсі: мова структурує підсвідомість так само, як і свідомість;
- вузлові точки, ключові знаки і міфи – основні елементи в структурі дискурсу.

Так само, як і попередня, заслугоує на увагу модель Д. Поттера і М. Уетерелла. Ця модель репрезентує дискурси як *інтерпретативні репертуари*, котрі особистість використовує як гнучкі та динамічні ресурси в конструюванні власних версій реальності. У тлумаченні дискурсу ці дослідники замість поняття *дискурс* свідомо використовують концепт *інтерпретативний репертуар*, щоб продемонструвати значущість використання мовлення в повсякденному житті. Під інтерпретативним репертуаром вони розуміють кластери термінів, описів і фігур мовлення, які розпізнаються індивідом і концентруються навколо метафор або яскравих образів. За Поттером, Уетереллом, ідеологія – це практика, а її впливи розподіляються й організуються насамперед дискурсивно. Дослідники наголошують, що ефект визначення домінантних дискурсів досягається в результаті просування інтересів однієї групи за рахунок іншої.

З огляду на задекларовану в дослідженні впливу сучасного інтерпретаційного поля історичного минулого на особливості взаємодії суб'єктів політичної соціалізації вважаємо за доцільне спиратися на *інтераційно-феноменологічну модель дискурс-аналізу*, запропоновану російським науковцем М. Л. Макаровим. Ця модель приваблює вдалим синтезом різних підходів – соціального конструктивізму когнітивної психології, інтерпретативного інтераціоналізму, прагмалінгвістики та ін., що досліджують мовленнєве спілкування як процес відтворення суб'єктивності, котра переживається феноменологічно.

Феноменологія соціального базується на ідеях переживання інтерсуб'єктивності, усвідомлення індивідом того, що зовнішній світ є доступним для всіх однаковою мірою через “спільні” й “поділені між усіма” смисли (*shared meanings*). Цю думку свого часу досить влучно сформулював А. Шюц: “... у взаємних актах викладення та інтерпретації смислів вибудовується мій соціальний світ повсякденної інтерсуб'єктивності, який водночас є соціальним світом Інших...” (цит. за: [3, с. 31]).

Інтерпретація смислів пов'язана, як правило, з процесами колективного осмислення соціальної реальності і зорієнтована на досягнення інтерсуб'єктивності як психологічного або феноменологічного переживання спільності (*togetherness*). Так звана *спільність* не є статичною, вона завжди перебуває в русі і підтримується в кожному окремому акті взаємодії [там само, с. 37-38].

Інтераційна складова запропонованої моделі дискурс-аналізу ґрунтується на принципах взаємодії, яка досліджується у відповідних культурно-історичних умовах певних ситуацій, подій. Акцент робить-

ся на значущості соціальної практики, зумовленої комунікацією, яка трактується не як передавання інформації, а насамперед як демонстрація смислів, котрі не обов'язково (на відміну від традицій бігевіоризму) мають бути відразу розпізнаними.

Значення інтерактивного контексту в структурі нашої моделі знаходить підтвердження в працях вітчизняного психолога В. О. Васютинського, який вважає, що суб'єкт опановує – дискурсивне світобачення (“долучається” до нього) завдяки входженню в дискурс взаємодії. Потребові компоненти індивідуального перебування в інтерсуб'єктивному світі і актуалізуються, і нейтралізуються тільки в інтеракційному контексті. Поза таким контекстом ні інтрасуб'єктивні, ні спрямовані ззовні стимули не мають шансів бути оціненими суб'єктивно, наповнитися психологічним сенсом.

За В. О. Васютинським, дискурс є способом інтерпретації лінгвістичної, пара- та екстралінгвістичної реальності, у якому істотним чином переплітаються семіотичні схеми відображення дійсності та інтерпретаційні схеми виходу суб'єкта на неї. Засвоюючи, використовуючи та розвиваючи дискурс взаємодії, суб'єкт водночас потрапляє під “владу” тієї чи тієї символіки. На різних рівнях таку владу здобуває, відповідно, символіка універсальна, соціетальна, міжособова, індивідуальна, ситуаційна [4, с. 109–111].

Важливість використання концепту *інтерпретативних схем* у вивченні процесів смислотворення ми пов'язуємо з тим, що вони:

- допомагають формувати інтенції та погляди, які спрямовують поведінку особистості;
- сприяють осмисленню ситуацій і виробленню альтернативних способів реалізації дій та інтенцій;
- як моделі осмислення великих фрагментів досвіду особистості, забезпечують формування різних типів дій та способів їх реалізації – стратегій. Так звані стратегії не пов'язані зі свідомим плануванням: їх вибір залежить насамперед від прогностичних уявлень індивіда про майбутнє, що базуються як на його минулому досвіді, так і на осмисленому (завдяки власним інтерпретативним схемам) новому.

Домінантні наративи культури визначають значення, форми і “письменність” наративів, які зрозумілі й доступні: “кожна культура пропонує океан прийнятних наративів, набір сюжетів, історій, завдяки яким дії і наміри людини можуть бути проінтерпретовані...” [5, с. 29]. При цьому можна виділити два модуси свідомості: *наративний модус самоосмислення*, який відображає життєвий контекст та унікальний індивідуальний досвід, і *парадигматичний*, або логічно-науковий, як форму наративу, вироблену в процесі культурного розвитку людства в цілому.

З огляду на організацію минулого досвіду індивіда наратив виконує такі функції: упорядковувальну, інформаційну, трансформацій-

ну, темпоральну тощо. Серед них – трансформаційна, як провідна, важлива тому, що пропонує моделі перетворення реальності. Не менш важливою є і темпоральна, суть якої полягає в тому, що наратив “осмислює” потік часу і дає змогу зрозуміти значення часових послідовностей [там само, с. 79].

Представники наративної психології (К. і М. Джерджени, Т. Сарбін, М. Россітер) розглядають наратив як *спосіб досягнення певних соціальних цілей*. Великого значення вони надають при цьому розвитковій методу “кейс-наративу”, який дає змогу оцінювати і переструктурувати самоідентичність особистості.

Варіант дискурс-аналізу, розроблений Р. Бартом, так само базується на понятті *міфу*. На нашу думку, він може повною мірою застосовуватися в межах наративного аналізу. За Бартом, міф – це слова, комунікативні системи, повідомлення, форми і способи позначення, що співвідносяться з певними історичними межами і наповнені соціальним змістом [6, с. 234].

За своїми структурними і змістовими характеристиками повсякденне мислення індивіда дуже схоже на міфологічне. Часто дослідники використовують поняття міфу, щоб показати, яким чином індивід пізнає реальний світ без особливих мисленневих зусиль, “спрощує” і схематизує власну картину світу.

Так, зокрема, заслуговує на увагу підхід Брайана Робертса, який досліджує міфотворчість у царині усної історії. Науковець використовує поняття *індивідуальний міф* для опису індивідуальних наративів. Міф у його розумінні – це набір індивідуальних, групових та інституціональних концепцій, які описують, інтерпретують і оцінюють досвід через метафору, символи, образи та періодизацію подій у тому числі. Індивідуальні міфи є взірцями соціального буття, що базуються на міфах безпосереднього оточення: родини та сімейної історії, друзів, сусідів, колег. Метафора як компонента, що входить до складу індивідуального міфу, виконує також основну інтерпретаційну функцію.

За Б. Робертсом, так звані *публічні міфи* формують для індивідів словники символів, образів, пояснень, взірців ролей, ставлень до соціальних проблем тощо. Вони пропонують метафори, які можна використовувати в повсякденних практиках. Особистість інтерпретує свій досвід, базуючись на наративних структурах соціальних груп та інститутів. Публічні міфи задають “рамки” або перспективи, але водночас є джерелом для конструювання власних смислів і переконань [7].

К. і М. Джерджени також розглядають *індивідуальні міфи як Я-наративи* і вважають, що вони формуються в соціальних процесах обміну символами і значеннями, характерними для певних подій і відносин, а метафори слугують індивідові для пов’язування внутрішнього і соціального відчуття своєї ідентичності.

Можемо відтак констатувати, що базові ментальні структури, які транслює історична пам'ять, забезпечують суб'єктів взаємодій спільними для всіх смислами і значеннями, які вони використовують у процесі соціалізації. Я-наративи як індивідуальні системи метафор, символів, образів є специфічними способами дискурсивного конструювання реальності. Завдяки інтерпретативній інтерсуб'єктній взаємодії відбувається творення нових смислів, які структурують картину світу (рис).

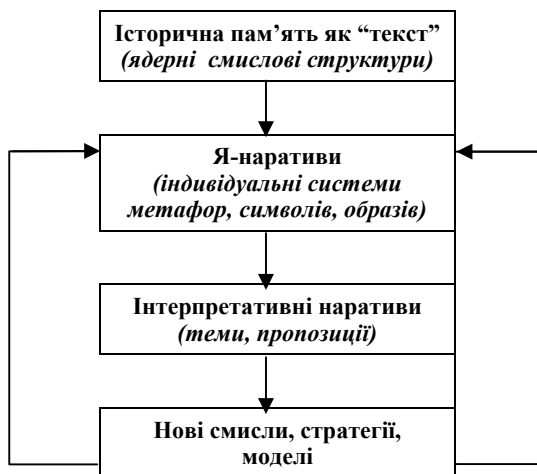

Рис. Історична пам'ять як чинник смислотворення політичної картини світу суб'єктами взаємодій

Насамкінець зазначимо, що вивчення впливу сучасного інтерпретаційного поля історичного минулого на особливості взаємодії суб'єктів політичної соціалізації потребує якісного інструментарію. Зауважимо, що останнім часом через популярність дискурсивного аналізу в науковому просторі та широке використання його в політології зокрема дехто навіть говорить про виникнення нової галузі – політичної дискурсології (О. Ф. Русакова, Д. А. Максимов). Але, на жаль, практика дискурс-аналізу політичних текстів, особливо мас-медійних, не завжди відповідає вимогам якісного дослідження. Такі дискурс-аналізи проводяться здебільшого за певними алгоритмами на кшталт: назва тексту – основна подія – контекст – історія події тощо. Недоліки цього підходу призводять часто-густо до так званої текстоцентричності, коли дослідники, не маючи ґрунтовних на те підстав, тільки на основі аналізу конкретних подій трактують більш широкі феномени [8, с. 147]. Аби уникнути таких помилок, при створенні методики дослідження пропонуємо спиратися на: 1) трирівневу модель дискурс-

аналізу Н. Феркло, яка органічно поєднує аналіз дискурсивної практики, тексту і соціальної практики; 2) здобутки когнітивно-дискурсивного напрямку, який базується на дослідженнях метафоричного моделювання сучасного політичного дискурсу.

У теорії концептуальної метафори останню розглядають як ментальний феномен. Метафора є частиною нарративу, який постає як множинність текстів, пов'язаних з певною політичною ситуацією/уявленнями/позицією. Метафора в мові – це відображення концептуальних метафор, які закладені в понятійній системі індивіда та задіяні в структуруванні картини світу [9].

Висновки:

1. Досліджуючи вплив сучасного інтерпретаційного поля історичного минулого на взаємодію суб'єктів політичної соціалізації, вважаємо за доцільне використовувати інтеракційно-феноменологічну модель дискурс-аналізу, відповідно до якої взаємодію суб'єктів у політичному просторі слід вивчати як обмін смислами, що “занурені” в культурно-історичний контекст.

2. Я-нарративи, як суб'єктивні орієнтири, є специфічними способами дискурсивного конструювання реальності; водночас ядерні культурні структури історичної пам'яті забезпечують суб'єктів взаємодій спільними для всіх смислами, значеннями і символами.

3. Завдяки *інтерпретативній* інтерсуб'єктній взаємодії відбувається творення нових смислів, які структурують картину світу індивіда. Інтертекстуальність є основним механізмом формування дискурсивних патернів через залучення й комбінування елементів різних дискурсів, якими послуговуються суб'єкти взаємодій.

4. Визначено тезаурус дослідження, який представлено:

- *дискурсивними патернами*, які структуруються мовою;
- *міфами* як набором концептів, що описують та оцінюють досвід за допомогою метафор, символів, образів;
- *ключовими міфами* як основними знаками в структурі дискурсу;
- *інтерпретативними схемами* як моделями осмислення досвіду особистості;
- *нарративними інтерпретаціями* як пропозиціями;
- *стратегіями* як різними типами дій та способами їх виконання, що базуються як на минулому досвіді суб'єкта, так і на новому, осмисленому завдяки власним інтерпретативним схемам (на відміну від свідомого планування).

5. Розробляючи дослідницький інструментарій, пропонуємо спиратися на модель дискурс-аналізу Н. Феркло і здобутки когнітивної лінгвістики в царині метафоричного моделювання в сучасному політичному дискурсі.

Література

1. *Вольфовська Т. О.* Исторична пам'ять як ресурс конструювання молоддю сучасної картини світу / Т. О. Вольфовська // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди": зб. наук. праць. – К.: Гнозис, 2012. – Т. VI (39): Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – Вип. 27. – Дод. 1. – С. 75–80.
2. *Филлипс Л. Дж.* Дискурс-анализ. Теория и метод: пер. с англ. / Л. Дж. Филлипс, М. В. Йоргенсен – Х.: Гуманитар. центр, 2008. – 352 с.
3. *Макаров М. Л.* Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.
4. *Васютинський В.* Інтеракційна психологія влади / Вадим Васютинський. – К.: Київ. славіст. ун-т, 2005. – 492 с.
5. *Троцук І. В.* Теория и практика нарративного анализа в социологии: монография / И. В. Троцук. – М.: Уникум-центр, 2006. – 207 с.
6. *Барт Р.* Мифологии. Mythologies / Ролан Барт; пер., вступ. ст. и коммент. С. Н. Зенкина. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2000. – 320 с.
7. *Робертс Б.* Конструирование индивидуальных мифов / Брайн Робертс // ИНТЕР. – 2004. – № 2. – С. 7–15.
8. *Тетерин А. Е.* Применение качественных методов в политологическом исследовании (на примере критического дискурс-анализа Н. Фэркло) / А. Е. Тетерин // Полис. – 2011. – №5. – С. 145–150.
9. *Будаев Э. В.* Методологические грани политической метафорологии / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2007. – Вып.(1) 21. – С. 22–31.

Вольфовская Т. А. Влияние современного интерпретационного поля исторического прошлого на взаимодействие субъектов политической социализации: модель исследования

Взаимодействие субъектов политической социализации представлено как обмен смыслами, которые "погружены" в культурно-исторический контекст. Предложена интеракционно-феноменологическая модель дискурс-анализа в исследовании "текста" исторической памяти. Смысловые конфигурации современного интерпретационного пространства исторического прошлого и Я-нарративы как специфические способы дискурсивного конструирования реальности определены как основные составляющие модели исследования.

Ключевые слова: историческая память, интеракционно-феноменологическая модель, Я-нарративы, интерпретативные схемы, индивидуальные мифы, смыслообразование.

Volfovska T. O. Influence of modern interpretative field of historical past on interaction of political socialization's subjects: a model of the research

Interaction of subjects of political socialization is presented as an exchange of senses which are "emerged" in historical and cultural context. Interactive and phenomenological model of the discourse analysis is suggested for the research of "text" in historical memory. Sense configurations of modern interpretation space of historical past and "self-narratives" as specific means of discursive construction of reality are defined as the main components of the research model.

Key words: historical memory, interactive and phenomenological model, "self-narratives", interpretative models, individual myths, sense-making.

© Вольфовська Т. О.